

AYŞEN UYSAL • Sokakta Siyaset

© 2017 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
2017, İstanbul (1 baskı)

İletişim Yayınları 2442 • Araştırma-İnceleme Dizisi 406
ISBN-13: 978-975-05-3608-3

© 2024 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 2. BASIM
1. Baskı 2024, Ankara (İsteğe Bağlı Dijital Baskı)

EDITÖR Tanıl Bora
DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Eylül Çelik
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI ve *CILT* Meteksan Matbaacılık · SERTİFİKA NO. 46519
Beytepe Köyü Yolu, No. 3 Bilkent, Çankaya 06800 Ankara
Tel: 312.266 44 10

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

AYŞEN UYSAL

Sokakta Siyaset

Türkiye’de Protesto Eylemleri,
Protestocular ve Polis

AYŞEN UYSAL 1973'te İzmir'de doğdu. 1995 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladıktan sonra, aynı üniversitede Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans derecesini aldı. 1999 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bursuyla Paris'e gitti. Paris I Panthéon - Sorbonne Üniversitesi'nde ikinci yüksek lisansını tamamlamasının ardından, 2005 yılında aynı üniversitede siyaset bilimi doktoru unvanını aldı. 2010'da doçent, 2015'te de profesör oldu. Barış İçin Akademisyenler Bildirisi'ni imzaladığı için 2018'de kamu görevinden ihraç edildi. 2020-2022 yıllarında Sciences Po Paris'te araştırmacı olarak çalıştı. *Tarihsel Sosyoloji. Stratejiler, Sorunsallar ve Paradigmalar* (Ferdan Ergut ile birlikte, 2007), *Siyasal İslâm ve Liberalizm* (2009) ile *İsyan, Şiddet, Yas: 90'lar Türkiye'sine Bakmak* (2016) başlıklı kitapları derledi. *Particiler: Türkiye'de Partiler ve Toplumsal Ağların İnşası* (Oğuz Topak ile birlikte) kitabı 2010 yılında İletişim Yayınları'ndan çıktı. *Sokakta Siyaset* kitabının Fransızca baskısı 2019 yılında Editions du Croquant tarafından Fransa'da yayımlandı. Toplumsal hareketler, polis ve siyasal partiler alanlarında uluslararası ve ulusal dergi ve kitaplarda farklı dillerde yayımlanmış çok sayıda makalesi bulunan Uysal, halen Dokuz Eylül Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde görev yapmaktadır.

Oğuz'a...

“Eylem kendini sergilemektir.”

– *Soulèvements* Fotoğraf Sergisi,
Paris, Kasım 2016

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	13
GİRİŞ	
SOKAKTA SİYASET	17
BİRİNCİ BÖLÜM	
KURAMSAL YAKLAŞIM VE YÖNTEM	25
Kuramsal yaklaşım ve kavramsal alet kutusu.....	25
Araştırmancının sınırları ve kavramları.....	33
Yöntem ve örneklem seçimi.....	39
<i>Etnografik gözlemler</i>	40
<i>Anketler</i>	42
<i>Yarı yapılandırılmış mülakatlar</i>	43
<i>Basın arşivleri</i>	44
<i>Polis verileri</i>	46
İKİNCİ BÖLÜM	
PROTESTO DÖNGÜLERİ, EYLEMLERİN FREKANSI VE NİTELİĞİ	57
Basın verilerinin analizi.....	58
<i>Eylemlere katılım</i>	63
<i>En az eylem olan iller</i>	65
Polis verilerinin analizi.....	66
<i>Eylemlerin illerdeki seyri</i>	78
<i>Polis verilerine göre eylemlere katılım</i>	91

<i>Protesto eylemlerinin niteliği</i>	92
<i>Eylemlerde yasallık</i>	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PROTESTOCULAR VE ÖRGÜTLERİ	105
Eylemcilerin toplumsal profili	106
<i>Eğitim</i>	112
<i>Meslek, işteki durum ve gelir</i>	114
<i>Dinî inanç</i>	120
<i>Enternasyonallık</i>	121
Eylemcilerin siyasal profili	122
<i>Gezi Parkı protestolarına katılım</i>	127
<i>Gazete okuma ve internet kullanma</i>	127
<i>İz bırakan eylemler</i>	128
<i>Politik görüş</i>	135
<i>Sokağın bedeli ve riskleri</i>	137
Eylemci örgütler	142
<i>Protestocu sektörler</i>	154
<i>Siyasal partiler</i>	159
<i>Sokak siyasetinin istisnaları</i>	161

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PROTESTO EYLEMLERİNİN TALEPLERİ	163
Siyasal ajandaya bağlı protestolar	166
Döngüsel eylemler	169
Kürt meselesi	173
Özgün gündemler	177

BEŞİNCİ BÖLÜM

EYLEM REPERTUVARI, PERFORMANSLAR VE EPİZOTLAR	179
Protesto eylemlerinde ritüeller ve kullanılan araçlar	191
Sembolik eylem biçimleri	195
Repertuvar ve mekân ilişkisi	202
<i>Adana'da eylem repertuarı</i>	202
<i>Ankara'da eylem repertuarı</i>	204
<i>Diyarbakır'da eylem repertuarı</i>	205
<i>İstanbul'da eylem repertuarı</i>	205

<i>İzmir’de eylem repertuarı</i>	206
<i>Mersin’de eylem repertuarı</i>	207

ALTINCI BÖLÜM

EYLEMLERİN “DİĞER TARAFI” OLARAK POLİS	209
Teşkilat yapısı	212
Polis habitusu	216
<i>Polisin eylem ve eylemci algıları</i>	216
<i>Polisin toplumsal ve demografik özellikleri</i>	220
<i>Polis eğitimi</i>	222
<i>Polis-siyaset ilişkisi</i>	231
Polisin denetim ve baskı repertuarı	233
<i>Polis yığınakları ve eylemlerde “olağanüstü hal rejimi”</i>	235
<i>“Destek kuvvetler”</i>	240
<i>Sivil polisler, gözetleme, kayıt altına alma</i>	243
<i>Eylemlerin “duygusal” ve “cinsiyetçi” yönetimi</i>	247
<i>Caydırıcılık politikalarının bir parçası olarak aile ve toplumsal baskı</i>	250
<i>Polisin şiddet repertuarı</i>	256
<i>Eylemcileri kategorize ederek denetleme ve marjinalleştirme</i>	263
<i>Ceza infaz kurumu olarak polis</i>	266

YEDİNCİ BÖLÜM

EYLEMCİLERİN GÖZÜYLE POLİS VE EYLEMCİLERİN KARŞI STRATEJİLERİ	273
Eylemcilerin polis algısı	273
Eylemcilerin devlet şiddetine yanıtları ve karşı stratejileri	281

SONUÇ

OLAĞANLAŞAMAYAN BİR SİYASET TARZI	291
--	-----

EKLER	299
EK 1: İçişleri Bakanlığı’nın Cevap Yazısı	301
EK 2: Eylem Fotoğrafları	303

KAYNAKÇA	315
-----------------------	-----

ÖNSÖZ

Türkiye’de protesto eylemleri üzerine çalışmak ve üzerine söz söylemek kolay değil. Hele de Suruç ve Ankara saldırılarından sonra hiç değil... Üstelik de Ankara’da “on dakika ile kurtulmuş bir hayata” sahipseniz... Biten hayatlara kahrolursunuz, yaşadığınıza bile sevinemezsiniz, ama yine de kendi kendinize sormadan edemezsiniz: ya araştırma projesi devam ediyorsa olsaydı da benimle birlikte proje ekibi de sahada olsaydı? Ya birine bir şey olsaydı? Öyle araştırma konuları var ki, insanın yüreğinde ağır bir yük. Başka ülkelerde olmasa da bu ülkede protesto eylemleri üzerine çalışmak da öyle; çok ağır koşulları var ve bir o kadar riskli, bedeli yüksek...

Şüphesiz, sokak araştırmacıdan daha çok protestocular için tehlikeli bir alan. Tüm bu tehlikesine, ağır bedellerine rağmen bazı yurttaşlar bu siyaset yapma tarzından vazgeçmiyor. Bazıları ise dünya yansa kitle eylemlerine bırakın katılmayı, yaklaşmıyor bile. Gerçi son üç yıldır Türkiye’de sokak eylemlerinin katılımcılarında ciddi farklılaşmalar da oldu, ama yine de sokaktan korkan, sokağa tiksinti ile bakan bir toplumsal kesim hâlâ var. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında sokak siyasetine düşmanca bakan bu kesim sayıca azalsa da, yaşamlarında bir defa bile protesto eylemine katılmamış, katılmayı ta-

savvur bile etmeyen toplumsal gruplar hâlâ var. Ve söz konusu kişilerin sayısı çeşitli nedenlerden dolayı oy vermeye gitmeyenlerden çok daha fazla. Siyasal katılmanın tanımı içerisinde yer alsa da neden kolektif eylemler siyaset yapmanın olağan bir biçimi ve bir yurttaşlık hakkı olarak görülmez? Elinizdeki kitap her şeyden önce bir kolektif eylem biçimi olarak “sokağı”, “sokağın müdavimlerini” ve “sokağın diğer aktörlerini” anlamaya çalışıyor. Sokağın olanaklarını ve sınırlılıklarını tartışıyor. Yurttaş olarak siyaseti etkilemek için elimizde bulunan olanakları, toplumsal memnuniyetimizi inşa etmede ve onarmada kullanabileceğimiz yolları, araçları inceliyor.

Bu kitabın hikâyesi oldukça uzun ve iki ayrı dönemi kapsıyor. İlk aşaması 2000 yılında Paris I Panthéon-Sorbonne Üniversitesi’nde başladığım ve 2005 yılında tamamladığım doktora tezine dayanıyor. Bu bölüm 1990’lı yılların protesto eylemlerine ve eylemler üzerindeki polis denetimine odaklanıyor. Fransa’da bulunan Karthala Yayınları’nın ısrarla basmak istediği ama benim bir türlü metni kısaltıp son halini veremediğim, bu nedenle de Fransızca olarak yayımlayamadığım kısım bu. İkincisi ise, önceki çalışmayı güncellemek amacıyla başlayıp 2000’ler Türkiye’sinde protesto eylemlerinin aktörlerinde, taleplerinde ve eylem biçimlerindeki dönüşümü inceleyen, çok zorlu yollardan geçerek tamamlanan bölüm. Aslında bu aşama TÜBİTAK desteği ile gerçekleştirilmişti. Ancak sonuç raporu tamamlandıktan sonra TÜBİTAK böyle bir çalışmada adının anılmasını istemedi ve projeyi yürürlükten kaldırdı. Çalışma yok hükmünde oldu! Oysa ne riskler alarak, ne bedeller ödeyerek, ne kadar emek harcanarak yapılmış bir çalışma idi. İlerleyen bölümlerde çalışmanın sahasına ilişkin yazılanları okuduğunuzda nasıl muazzam bir emek harcadığını daha iyi anlayacaksınız. Emegın hiçbir değerinin olmadığı bir ülkede bilimsel çalışmaya harcanan emegın kıymetinin bilinmesi de elbette beklenemezdi! Projenin yürürlükten kaldırılmasındaki bahaneleri *Birikim* dergisinde yayımladığım “Polis halkı isyana teşvik eder mi?” başlıklı yazımda TÜBİTAK’a teşekkür etmemiş olmamdı. Ama gerçek nedenin hem makalenin başlı-

ğından duydukları rahatsızlık hem de “Bu suça ortak olmayacağız” başlıklı metne imza atmandan ötürü cezalandırmak istemeleri olduğunu tahmin etmek güç değil. Bu işlemleri nedeniyle TÜBİTAK’a karşı dava açtım. Kısacık özetlediğim bu gelişmeler bile Türkiye gibi ülkelerde bazı konular üzerine çalışmanın ne kadar güç ve zahmetli olduğunu açıkça gösteriyor.

TÜBİTAK tarafından Haziran 2016’da yürürlükten kaldırılan (sonuç raporu teslim edildikten tam bir yıl sonra) ve Temmuz ayında da kararın tarafıma tebliğ edildiği “Sokakta Siyaset: Protesto eylemlerinde aktörler, örgütler, talepler ve eylem repertuarı” (112K542) başlıklı araştırma projesinin yürütücüsü olarak saha çalışmalarını araştırmacı Dr. Oğuz Topak ve bursiyerler Keriman Kocacan, İçten Avcıoğlu, Esen Hızlı, Eylül Çelik ve Sinem Esin ile birlikte gerçekleştirdik. Bursiyerlerimiz enerjileri, çalışkanlıkları ve bitmek tükenmek bilmeyen öğrenme arzuları ile bu araştırmaya çok katkı sundu. Onlar olmasaydı tüm araştırma sürecinde motivasyonum bu kadar yüksek olmazdı. Her birinin araştırmada çok emeği var; bu araştırma ve elinizdeki kitap onlara özel bir teşekkür borçlu. Saha çalışması sırasında çok büyük riskleri göğüslediler. Sinem Esin bir eylem sırasında polisin attığı gaz fişegi ile yaralandı. Çok defa gözaltına alınma riski ile burun buruna geldik. Polis tarafından fişlendiler, fişlendik... Ama nihayetinde iki yıllık emekleri TÜBİTAK tarafından silinip atıldı ve onlar şu anda çok emek verdikleri bu araştırma projesini özgeçmişlerinde bile gösterme hakkına sahip değiller.

Oğuz Topak’ın ise özellikle verilerin analizinde/tablolastırılmasında çok emeği var. Bu araştırmada inanılmaz bir sabır gerektiren bir veri seti ile çalıştık. Oğuz benimle birlikte bu sabrı gösterdi. Serdar Seyhan, projede resmi bir görevi olmamakla birlikte, araştırmacının saha çalışmalarına çok önemli katkılar sundu; kendisine minnetle özel bir teşekkürü borç bilirim. Evşen Altun, Gizem Ünal ve Berk Tulgar da anket uygulamalarında ve mülakat çözümlerinde desteklerini esirgemedi. Veyssel Erat sahada uygulanan anketin Kürtçeye çevrilmesini mümkün kıldı. Pembe Güçlü anketleri analiz ederken yol gösteri-

ci oldu, katkı sağladı. Sevgili dostlarım Bediz Yılmaz Bayraktar Mersin'deki, Reyhan Yalçındağ Baydemir Diyarbakır'daki, Emirali Türkmen ise Ankara'daki görüşmelerimizi kolaylaştırdı, ağlarımızı inşa etti. Adana'da Av. Beyhan Günyeli, Av. Tugay Bek ve Av. Sevil Aracı Bek'in katkıları da unutulmaz. Saha çalışmalarımızda yer alıp katkılarını esirgemeyen, isimlerini burada tek tek sayma olanağımın olmadığı "protestocular" ise bu çalışma kapsamında en özel teşekkürü hak etmekte. Olağanüstü hal koşullarında şimdilerde birçoğu gözaltında ya da tutuklu... Bu kitabı en çok da onlara atfediyorum.

Artık üyesi olduğum ve iki yıldır farklı zaman dilimlerinde bana kucak açarak çalışma motivasyonu yüksek, dayanışmacı ve dost bir ortam sunan, eleştirileri ile her daim zenginleştiren Paris'teki CRESPPA-CSU Araştırma Merkezi'ndeki dostlarıma ve meslektaşlarıma da çok teşekkür ederim.

Son olarak, 01.06.2013 tarihinde başlayan ve 24 ay süreyle devam eden, 01.06.2015 tarihinde tamamlana-maya-n (araştırma sonuç raporu teslim edildikten ve aslında grupta kabul edildikten bir yıl sonra Haziran 2016'da araştırma yürürlükten kaldırıldı) araştırmamıza destek sunan TÜBİTAK SOBAG'a teşekkür etmek isterdik, ancak araştırma onlar için yok hükmünde ve araştırma ile anılmak istemiyorlar. Dolayısıyla bu kitap yok hükmünde ve aslında yapılmadığı varsayılan bir araştırmanın cisimleşmiş hali...

Özetle, elinizdeki kitap iki farklı süreçte yürütülen araştırmalardan hareketle Türkiye'nin son yirmi beş yılına ve protesto tarihine ışık tutuyor; bu zaman diliminde protesto eylemlerinde görülen süreklilikleri, dönüşümleri ve kopuşları inceleyiyor.